

ESKİ MEZOPOTAMYA VE ANADOLU TOPLUMLARINDA MEYVELERİN ÖNEMİ VE KULLANIM ALANLARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the Importance and Usage Areas of Fruit on Old Mesopotamian and Anatolia Communities

Ömer Faruk YILMAZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Ana bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

omerfarukyilmaz3838@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9718-0324

Çalışmanın Türü: Araştırma

ÖZ

İnsanoğlu yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmek için besin tüketmek mecburiyetindedir. Bu yüzden insanlar ilk var olduğu günden bu yana bu temel yaşam gereksinimini sağlamak için hep mücadele içinde olmuşlardır. Tarihten bu yana değişik metodlarla ve evrelerle besin ihtiyaçlarını karşılamışlardır. İnsanlar doğada hazır olan bazı yemiş ve meyveleri keşfetmiş ve tüketmişlerdir. Daha sonra bunların tohumlarını saklamışlar ve ekmişlerdir. Coğrafyalarının koşullarına uygun olarak yetiştirdikleri meyve ağaçlarının ürünlerini sadece kendileri tüketmemişler ticaret yoluyla başkalarına da satmışlardır. Medeniyetin beşiği olarak kabul edilen Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasında da kadim medeniyetler meyve ağaçlarından faydalanmışlardır. Elde edilen meyveleri bazen sade meyve olarak tüketmişler, bazen de yemeklerin içine katıp yemeği tatlandırarak değişik tariflerde kullanmışlardır. Ayrıca bu meyvelerin bazılarında içecek yapmışlardır. Meyve ağaçlarının korunmasına özen gösterip özel düzenlemeler yapmışlardır. Bu ağaçlara zarar verenlere ağır yaptırımlar uygulanmıştır. En taze ve pahalı meyveleri tanrıların rızasını kazanmak için günlük olarak ve bayram günleri gibi özel günlerde onlara kurban olarak sunmuşlardır. Bazı meyvelere kutsallık atfetmişler bazı meyveleri ise ilaç yapımında kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Meyve, Mezopotamya, Anadolu, Ağaç, Bahçe

ABSTRACT

Human beings have to consume food in order to maintain their vital activities. That's why humans always struggled to achieve this basic way of life since their first existence. Since history, they have met nutritional values with complex methods and universes. People have discovered and consumed some of the berries and fruits that are readily available in them. Then they kept their seeds and planted them. The products of the fruit trees that they grew in accordance with the needs of their geography only consumed themselves and

sold their customers through trade. Ancient civilization. The obtained fruits were sometimes consumed as plain fruit, and sometimes they were added to dishes and used in different recipes by sweetening the food. They also made drinks from some of these fruits. Fruit trees have special protections that take care of their protection. Severe sanctions were imposed on those who damaged these trees. They offered the freshest and most expensive fruits as a sacrifice to the gods daily and on special occasions such as feast days to gain the approval of the gods. They attributed sanctity to some sacred values, and some fruits used medicine containers.

Keywords: Fruit, Mesopotamia, Anatolia, Tree, Garden

Giriş

Meyveler tarih boyunca insanlar için önemli bir besin kaynağı olmuştur. Hem insan sağlığı açısından son derecede faydalı hem de lezzetli tatlarıyla cazip olan meyveler günümüzde tüketildiği gibi eski çağlarda da tüketilmiştir. Doğada hazır olarak meyveyi karşısında bulan insanoğlu bu meyvelerin tohumlarını saklamışlar ve onları ekip yeni ürünler üretmişlerdir. Eskiçağ toplumları meyvelere besin hüviyetinden başka hüviyetlerde vermişlerdir. Onların bazılarını kült haline getirerek kendi inanç çevreleri çevresinde birer tapınım aracı haline getirmişlerdir (Çoban, 2007, s.81). Bu toplumlar yaşadıkları coğrafyalarda hangi meyveler bulunuyorsa onlara bazı anlamlar ve semboller yüklemişlerdir. Bu coğrafyalardan birisi Mezopotamya'dır.

Mezopotamya coğrafyası Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bölgeyi kapsamaktadır (Tekin, 2014, s.113). Eskiçağ'da bu coğrafyada Sümerliler, Babilliler ve Asurlular gibi kadim medeniyetler yaşamışlardır. Bu toplumların temel geçim kaynağı tarım faaliyetleri olmuştur. Mezopotamya coğrafyası meyve ağaçları bakımından zengin bir bölge olmamakla beraber en çok meyvesi besleyici olan hurma ağaçları bulunmuştur (Tekin, 2014, s.114). Mezopotamyalılar meyveleri farklı alanlarda değerlendirmek suretiyle bazı yemekleri meyve ile tatlandırmışlar ve bazı meyvelerden de içecek yapmışlardır. Meyveler Mezopotamya insanının inanç dünyasında da önemli bir yer tutmuş ve en taze meyveleri tapınaklarda tanrılara günlük olarak ve farklı zamanlarda bayram günlerinde ve dini ritüellerde sunmuşlardır. Ayrıca sağlık alanında da Mezopotamya insanı meyvelerden faydalanmıştır.

Mezopotamya'nın komşusu olan Anadolu ise coğrafi özellik bakımından dünyanın en eski kara kıtaları olan Afrika ve Asya ile Avrupa'nın birbirlerine yaklaştıkları bölgede yer almaktadır. Toprak kütlelerinin önemli bir kısmı Asya kıtasında yer almaktadır. (Çoban, 2013, s.29). Anadolu bir yarımadadır. Eski Anadolu'da Hititler, Urartular,

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair Bir Değerlendirme

Lidyalılar ve Frigyalılar gibi medeniyetler yaşamışlardır. Bu toplumların temel ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılık olmuştur. Anadolu meyve ağaçları bakımından zengindir. Çünkü bu coğrafyada üç farklı iklim kuşağı görülmüş olmakla birlikte yeryüzü şekillerinin de etkisiyle çok sayıda meyve türü yetişmiştir (Acar, 2019, s.39). Eski Anadolu insanları meyveleri sade bir şekilde tükettikleri gibi zaman zaman yemeklere de katmışlar ve önemli kült günlerinde tanrılara kurban olarak sunmuşlardır (Mutlu, 2014, s.5). Ayrıca meyvelerden içeceklerde yapılmıştır.

Bu çalışmada çivi yazılı tabletler ve arkeolojik belgelerin içerdikleri bilgiler ışığında eski Mezopotamya ve Anadolu ülkelerinde bulunan meyve ağaçları hakkında, bunların nasıl isimlendirildikleri, Tabletlerde tespit edilebilmiş yemek tariflerinde meyvelerin kullanımı, tapınaklarda tanrılara kurban olarak sunulan meyveler, meyvelerden yapılmış olan içecekler ve bu içeceklerin günlük yaşamda tüketilmesi ve tanrılara kurban olarak sunulması ve meyvelerin ticarete kullanımı hakkında bilgi verilecektir.

Eski Mezopotamya'da Meyve

Eski Mezopotamyalılar mutfaklarında meyvelerinde kullanmışlardır. Bu coğrafyada yetişen en önemli meyve olan hurma besleyici olmakla birlikte sirke, bal, şarap, çörek ve ekme yapımında kullanılmıştır. Ayrıca hurma çekirdeklerini demirciler kömür yerinide kullanmışlardır. Bunların dışında hurma çekirdeklerini öğütüp koyun ve inek gibi hayvanlara yem olarak vermişlerdir (Mendires, 2010, s.48). Hurmanın yanı sıra üzüm, armut, elma gibi meyveler de bu bölgede var olmuştur. Mezopotamyalılar en çok hurma, incir ve üzüm gibi meyveleri kurutma yöntemi ile ileride tüketmek için koruma altına almışlar ve bazı meyveleri balın içine koyarak saklamışlardır (Bottero, 2005, s.69).

Sümerlerde Meyve

Sümerler Güney Mezopotamya bölgesinde kurulan tarihin bilinen en eski medeniyetlerinden birisidir. Bölgeye tarımı getirmişlerdir. Genellikle tahıl üretimi yapılırsa da bazı meyveleri bildikleri ve tükettikleri bilinmektedir. Örneğin Akadlar dönemine ait bir kitabede nar ve incir ağaçlarından söz edildiği için Sümerlilerin bu meyveleri bildikleri düşünülmektedir (Mendires, 2010, s.48). Ayrıca hurma, üzüm, armut ve elmayı da bilen Sümerliler bu meyveleri sadece besin kaynağı olarak değil, bir şifa kaynağı olarak da görmüşlerdir. Hastalıkların tedavisinde kullandıkları reçetelerin malzemelerinde bu meyvelerin de olduğu görülmektedir. Yine Mersin ağacının meyvesi de ilaç yapımında kullanılmıştır (Mendires, 2010, 48). Sümerlerde bazı meyvelerin bereketi

artırdığına da inanılmıştır. Ağaçların yapraklarının dökülmesi ölümü çağrıştırdığından yeniden açması ve meyve vermesi şans, bereket ve doğumu çağrıştırmıştır (Öksüz, 2020, s.36).

Sümerliler meyvelerden içecekler yapmışlardır. Bu içeceklerin başlıcası şaraptır. Üzümün yapılan şaraplar zengin sofralarında yer almıştır. Şarap aynı zamanda tanrılara kutsal kurbanlar arasında sunulmuş ve Sümercede Gestin, Akadca'da ise Karanum olarak adlandırılmıştır (Mutlu, 2019, s.117). Mezopotamya'da şarap üretimiyle daha çok kadınlar ilgilenmiştir. Pahalı bir içki olmasından dolayı gündelik yaşamda fazla yer almamakla birlikte dinsel ritüellerde kullanılmıştır. Pahalı olmasının sebebi Mezopotamya'da üzüm yetiştirilememesidir. Ancak bu coğrafyada yetişen hurmadan şarap yapılmıştır. Şarap Sümer evlerinde kilerlerdeki küplerin içinde saklanmıştır (Gürsoy, 2016, s.21). Sümerlerde içkiler Tanrıça Ninkasi'nin koruması altındadır. Mezopotamya coğrafyasının temel tarım ürünü tahıllar olduğu için bira en çok yapılan içki olmuştur. Bira şaraptan fazla tüketilmiştir. Ancak belli bir müddetten sonra tarım alanları kuraklıktan dolayı verimsizleşmiştir. Buna bağlı olarak tahıl üretimi azalmış ve dolayısıyla bira üretimi de azalmaya başlamıştır. Bu sebeple hurmadan yapılan şarap bir numaraya yükselmiştir (Gürsoy, 2016, s.21). Tanrılara sunulan şaraplar tanrıların derecelerine göre farklılık göstermiştir. Kimi tanrılar diğerlerinden daha fazla şarap almıştır. Örneğin Nina 10 kap şarap almışken, aşk ve bereket tanrıçası olan İştâr 12 kap şarap almıştır (Altuncu, 2011, s.84). Sümerlilerde ölen kişilerin arkasından bazı ritüeller yapılmıştır. Bu bilgiler Mersiyelere yansımıştır. Ölen kişilerin ardından bal, çeşitli meyveler, kek, süt ve şarap, soğuk ve sıcak su toprağa saçılmıştır (Altuncu, 2011, s.95). Şarap Gılgamış gibi Sümer destanlarında da yer almıştır. Yine Sümer mitolojinde yer alan birçok tanrı, şarabı tüketmektedir.

Babillilerde Meyve

Hammurabi kanunlarında bahçe, arazi, tarla gibi gayrimenkullerin kiralanmasında bahsedilen usule göre tarlanın kiralanmasıyla mahsulden elde edilen gelirin yarısı veya üçte birini mal sahibi almaktadır. Meyve bahçelerinden ise kazanılan gelirin üçte birini veya üçte ikisini almaktadır (Mendires, 2010, s.93).

Yine Hammurabi kanunlarında meyve bahçesi, tarla, arazi gibi gayrimenkullerin kiralanması sonrasında oluşan borçlanma ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Buna göre işlenmiş bir arazinin normal kira süresi bir yıl olmakla birlikte işlenmemiş arazi kiraya veriliyorsa süre 3 yıldır. İşlenmiş bir arazi tarla ile kiraya verilmişse icar süresi yine üç yıldır. Kiracı

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair
Bir Değerlendirme

kiraladığı bahçede meyve fidanları dikerse kira süresi 5 yıl olmuştur (Mendires, 2010, s.93.)

Tanrılar ile ilgili metinlerde de meyve isimlerinin geçtiği görülmektedir. Örneğin Kurtçuk ve Diş ağrısı adlı bir metinde bir kurtçuğun Tanrılarla diyalogunda şu ifadeler yer alır:

“Bana yiyeceğim olarak ne vereceksin?

Emmek için bana ne vereceksin?

Olgun incir veriyorum sana

Ve armannu- elması

Olgun incir ve armannu-elması” (Kramer, 2000, s.245).

Meyveler Babillilerde içecek yapımında da kullanılmıştır. Bu içeceklerin başında şarap gelmektedir. Babil kralı II.Nabukadnezar dönemindeki bir prizma kitabesi şarap türleri ile ilgili bilgi vermektedir. Kral burada vermiş olduğu bir ziyafetten bahsetmektedir. Bu ziyafet için önemli bir miktarda şarap getirttiğini belirtir. Bu şarapların isimleri kurunnu- şarabı, sadu şarabı, en temiz/saf şarap, bitati, bit-kubati, Suhu, Arnaban, Hilbunu, Şimiri, Tu’immu ülkelerinin şarapları olarak belirtilir.

Şarap Babillerde kral sofralarından başka yerlerde de tüketilmiştir. Bu yerlerden birisi Babil ordusudur. Ordunun besin ihtiyacını iki temel gıda karşılamıştır. Bunlardan birisi undur. Çünkü ordunun ekmek ihtiyacını karşılar, diğeri ise şaraptır. Ayrıca diğer devlet memurlarına makam derecelerine göre şarap dağıtımı yapılmıştır. Şarapların beyaz üzüm, kırmızı üzüm ve hurma gibi diğer meyvelerden yapıldığı bilinmektedir (Mendires, 2010, s.72).

Asurlularda Meyve

Bir diğer eski Mezopotamya medeniyeti olan Asurluların da incir, nar, zeytinyağı, badem, şamfıstığı gibi meyveleri bildikleri bilinmektedir. Fakat bu meyvelerin önemli bir bölümü kendi coğrafyalarında yetişmediği için meyveleri genellikle ticaret yoluyla Akdeniz kıyılarından getirtmişlerdir (Mendires, 2010, s.153).

Asur dönemine ait yazılı metinlerde Asurluların meyvelerle olan ilişkileri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Örneğin II. Sargon dönemine ait bir mektupta, Kral yüksek dereceli bir bürokrat ile muhatap olmakta ve bu memurdan başkent Modern Korsabad şehrinde yaptırdığı bahçe hakkında bilgi almaktadır. Kral bahçesine çeşitli meyve ağaçları dikirtmek istemektedir. Fakat anlaşılan ülkesinin coğrafyasında bu ağaçlar bulunmadığından diğer ülkelerden ayva, badem, erik, muşmula ve elma gibi

meyve ağaçları getirtilmesini emretmiştir. Memur ise krala cevaben, en ince detayına kadar bilgi vererek 2350 elma ağacı ve 450 elma ağacını Nemad-İstar'dan, Lage memleketinden de 1000 adet elma ağacı getirttiğini belirtmiştir. Bu mektuba göre Asur ülkesinin meyve ağacı olarak son derece fakir olduğu ve yeni kurulan yerleşim birimlerinde meyve ağaçlarının ancak başka yerleşim birimlerinden getirilebildiği ve bu çalışmaların kralların hamiliğinde yapıldığı sonucuna ulaşılabilir. Başka bir Asur belgesinde ise görsel metinlerin birisinde nar görülmektedir (Coşkun, 2018, s.228).

Bir diğer belge ise II.Asurnasirpal dönemine aittir. Bir tablette kral, çok uzak diyarlardan kendi ülkesine getirttiği meyve ağaçlarından ve meyve fidanlarından bahsetmektedir. Metinde birçok meyvenin adı geçmektedir. Tablette Yukarı Zap suyundan bir kanal açılıp, Dicle ovasının sulandığını ve kralın buraya hurma, armut, nar, incir gibi ağaçları diktirdiği anlatılır. Meyveler başka metinlerde de yer almıştır.

Asur metinlerinde zeytin, incir, nar ve elma gibi meyvelerden daha çok ağaçları ile bahsedilmiştir. Örneğin Asur kralı II.Sargon (M.Ö. 721-705) döneminde nakledilen elma ağaçlarından metinlerde bahsedilmektedir. Yeni başkent olan Dur-Sarrukin (Korsabad) şehrinin imar edilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bir bölümünü ağaçlandırma çalışmaları oluşturmaktadır. Bu amaçla çok miktarda ağaç fidanı şehre getirilmiştir. Metinlerden birinde 1000 adet elma ağacı fidanı kayıtlara geçmiş ve diğer bir metinde, Dur-Sarrukin şehrine getirilen meyve ağaçlarından bahsedilmiştir. Sayılan meyve ağaçlarının arasında 2350 adet elma ağacı fidanı bulunmaktadır. Nar ağacı ise paylaşım listeleri ve yeni şehire nakledilmiş olan ağaç fidanlarının adlarının bulunduğu listelerde geçmektedir. Ayrıca "Kadınlar evi" ne gönderilmiş olan çeşitli eşyalar ve yiyeceklerin arasında nar ağacı fidanlarının bulunması yine nar ağacının kullanımına örnek teşkil etmektedir. İncir ve zeytin de daha çok fidanları ile metinlerde yer almıştır (Florioti, 2018, s.37).

Her ne kadar metinlerde meyve ağaçları daha çok yer bulsa da meyvelerin yiyecek olarak kullanılmalarına dair örnekler de vardır. Örneğin; Asur tapınağına sunulan yiyeceklerin kaydedildiği metinlerde ve başka yiyecek listelerinde zeytin bulunmaktadır. Ayrıca Yeni Asur dönemi krallarından birisi olan II. Asurnasirpal, Nimrud şehrinde vermiş olduğu bir ziyafetin hazırlıklarını anlatırken konuklara ikram edilecek yiyeceklerin içinde zeytini de saymıştır. Bunun dışında Nimrud kentinde yapılan arkeolojik kazılarda zeytin çekirdekleri tespit edilmiştir. Yine bazı kişilere gönderilmiş olan hediyelerin arasında, birtakım kişilere yapılmış olan takdim listelerinde, yiyeceklerin isimlerinin ve şarapların yazdığı listelerde ve sunu metinlerinde zeytin bulunmaktadır. Asurluların günlük yaşamlarında yer

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair
Bir Değerlendirme

aldığı bilinen meyvelerden birisi de nardır. Narın Asur toplumunda bilindiğine dair kanıt ise bu meyvenin bazı eşyaları tarif etmede kullanılmasıdır. Nar biçimli kolye bu duruma örnek teşkil etmektedir (Florioti, 2018, s.37).

Asurluların kral sofralarının zenginliği yapılan şöenlerde de kendisini göstermektedir. Şöenler mühürlerde tasvir edildiği gibi tabletlerdeki metinlerde de anlatılmıştır. Burada anlatılanlar sayesinde yemek menüleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. II. Asurnasirpal dönemine ait “Şöen Steli” verilen bir ziyafetteki menüdeki yiyeceklerin türleri, miktarları ve ziyafete katılan kişilerin sayısı ile ilgili en ince detayların bile yer aldığı bir steldir. Bu stel Kalah şehrinde ortaya çıkarılmıştır. Ziyafette binlerce hayvanın etinden yapılan yemeklerin yanı sıra bol miktarda hurma ve başka meyve çeşitleri de katılanlara ikram edilmiştir. İçecek olarak bira, şalgam ve şarap servis edilmiştir. İçinde çok sayıda meyvenin de olduğu uzun yiyecek listesi sıralanmıştır. Bunlar içinde 100 adet nar, 100 kap üzüm, 100 kap karışık meyve, 10 imêru kabuksuz badem, 10 imêru zeytin, 10 imêru hurma, 10 imêru incir bulunmaktadır. Asurlularda bir içki çeşidi olan şarap sevilerek içilmiştir.

Şarap Asur metinlerinde habburu ve miz'u olarak da geçen bir içecektir. Ayrıca şarap evlerinin varlığı yine metinlerde geçmektedir. Dolayısıyla o dönemlerde de bugüne benzer bir şekilde şarapların mahzenlerde saklandığı fikrine ulaşılabilir. Bu şarap evleri metinlerde E.GESTIN olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca saray çalışanları içerisinde iş bölümü yapılmıştır. Herkesin görevi ayrıdır. Bu görevlendirmeler kayıt altına alınmıştır ve personel listeleri oluşturulmuştur. Bu kayıtlarda şarap ile ilgili özel görevlendirmeler olduğu görülmektedir. Bu durum şarabın önemine işaret etmektedir. Kayıtlarda rab karâni/rab kûtâti olara geçen ifadeler şarapçı baş anlamına gelmektedir (Florioti, 2018, 39).

Asur sarayında başlıca tüketilen içecekler şarap, süt ve biradır. Şarap daha çok ziyafet metinlerinde ve tanrılara sunulan içeceklerin arasında geçmektedir. Örneğin bir metinde şarap, yağ, bal, bira, ekmek, ve tuzun tanrılara sunulduğu belirtilmektedir (Florioti, 2018, 31). Başka bir metindeki bir ritüelde kral ve kraliçenin katılımıyla onlara yönelik şarap ikramının yapılması ve güzel koku yayan bir yağın onlara sürülmesi şöyle ifade edilir:

“Onlar için şarap ikram edildi, suyla yıkandılar, yağla yağlandılar”
(Floioti, 2018, s.32).

Bir başka Asur metninde krala ait bazı şarapların askerlere verilmesinden bahsedilirken şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Efendimiz Kralın şarabına gelince, bana yazdırdı: 200 homer askeri birlik için bir kenara koyun” (Coşkun, 2018, s.229).

Yine askerleri ilgilendiren bir metinde şu ifadeler vardır:

“Onları nasıl besleyeceğiz? Onlar yemek isteyecekler! Sarhoş olana kadar şarap içecekler.” (Coşkun, 2018, s.229).

Kral Asurbanipal dönemine ait bir metninde tanrılara layık tatlı bir şarabın varlığından bahsetmektedir. İlgili metindeki ifadeler şöyledir:

“Kral temiz giysiler içinde, muhteşem bir elbise giydi. Asurbanipal kutsal, saf adaklar arasında girer. Tanrısalığa layık, tatlı şarap, krallar için çok sert bira!” (Coşkun, 2018, s.230).

Yine başka bir metinde:

“Bir sepet içinde (karışık) meyve. Bir şişe içinde mezu- şarap; bir şişe içinde la’u- şarap” (Coşkun, 2018, s.230).

Zengin kişilerin tapınaklara yıl boyunca armağan ettikleri şaraplar kaydedilmiştir. Bunlar adak niyetiyle verilmiştir. Ayrıca bayram törenleri ve başkomutan onuruna verilecek şaraplar bir metinde şu ifadelerle belirtilmiştir:

“... Toplam 140 homer 8 seah, 12 testi, bu yıl için...” . ... (+x) 20 homer, Başkomutana...”. “...Toplam 7 seah 2 litre festivaller için şarap...” (Coşkun, 2018, s.230).

Yeni Asur dönemi kralları yaptıkları sefer sonralarında elde ettikleri askeri başarıları kutlamak için ziyafetler vermişlerdir. Son derecede gösterişli olan bu ziyafetleri krallar yazılı metinlerde kayıtlara geçirtmişler ve kendilerini överek anlatmışlardır. Ziyafete gelen konuklara bol miktarda yiyecek ve içecek ikram etmişlerdir. Bu krallardan birisi III. Salmanssar’dır. (M.Ö 858-824) Kral Borsippa’yı ele geçirişinin akabinde düzenlemiş olduğu bir ziyafeti anlatmıştır. Bu ziyafette tanrılara sunular yapmıştır. Bu sunular arasında öküz ve koyunlar vardır. Kral, Babil ve Borsippa halkı içinde çeşitli ikramlarda bulunmuştur. Yiyecek olarak ekmek, içecek olarak şarap ve renkli kıyafetler bu ikramlar arasındadır (Coşkun, 2018, s.174).

ESKİ ANADOLU’DA MEYVE

Anadolu komşusu olan Mezopotamya’nın aksine meyve yetiştiriciliği için uygun bir coğrafyadır. İklimi, su kaynakları ve verimli topraklarıyla birçok meyve çeşidi Anadolu’da yetişmiştir. Eskiçağ döneminde Anadolu’da kurulan medeniyetlerin de meyveleri yoğun bir şekilde tükettiğini görmekteyiz. Bu kadim halklar meyve bahçeleri kurmuşlar ve yetiştirdikleri meyveleri çeşitli biçimlerde tüketmişlerdir. Meyveleri sade halde tükettikleri gibi yemeklere de katmışlardır. Aynı zamanda meyvelerden içeceklerde

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair Bir Değerlendirme

yapmışlardır. Bunların başında şarap ve meyve suları gelmektedir. Meyveler Anadolu insanların inanç dünyasında da yer almıştır. Tanrılara sunulan yiyecek ve içeceklerin içinde meyve ve şarap her zaman olmuştur. Yine insanlar hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaç reçetelerinde meyvelerden faydalanmışlardır. Ayrıca Çeşitli büyü ritüellerinde meyveler ve şaraplar yer almıştır. Krallar çeşitli sebeplerden dolayı düzenledikleri ziyafet ve şölenlerin menülerinde meyve ve şaraplara her zaman yer vermişlerdir. Kutsal gün ve bayramlarda yapılan ritüellerde tanrıların onuruna verilen yemeklerde yine bu ürünler sofralarda yer almıştır. İnsanlar yetiştirdikleri mahsullerin fazlasını ticaret yoluyla satmışlardır. Böylelikle meyve ve pahalı bir içki olan şarap Anadolu toplumlarının ekonomik dünyasında önemli yer tutmuştur. Eski Anadolu medeniyetlerinin en önemlilerinden birisi olan Hitit Devleti'nde meyvenin önemi açık bir şekilde görülmektedir. Bu medeniyete ait yapılan arkeolojik çalışmalarda meyvelikler bulunmuştur (Öz, 2011, s.186).

Hititler'de meyve

Hitit Devleti Anadolu coğrafyasının en zor bölümünde kurulmuştur. Karasal bir iklim olan bu coğrafya yüksek dağlarla çevrilidir. Hitit nüfusunun genel ekonomisi tarıma dayalı olmuştur. Besin ihtiyaçları ve ticaret bakımından meyve ağaçlarının önemli bir yeri olmuştur. Bu meyve ağaçlarına Hitit çivi yazılı metinlerinde rastlanılmaktadır. Bu metinlerden ve Arkeolojik çalışmalarda elde edilen bulgulara göre Hititliler meyveyi severek tüketmişler ve mutfaklarından eksik etmemişlerdir. Hitit çivi yazılı metinlerinde ağaç için "taru-/daru", "Gıs" determinatifi veya "IZZU/ISU" kelimeleri kullanılmıştır (Ünar, 2019, s.15).

Hitit metinlerinde ismi geçen meyveler nar, hurma, zeytin, erik, kiraz, muşmula, armut, nar, incir, kayısı, üzüm ve elmadır. Metinlerde geçen GİS samama adlı meyve ise bir tür kabuklu meyvedir (Kılıç&Duymuş, 2008, s.12). Hititliler bu meyveleri taze tükettikleri gibi bu meyveleri kurutarak daha sonra yemek için saklama yöntemine de başvurmuşlardır.

Zeytin Ağacı: Zeytin Anadolu'da daha çok Akdeniz kıyılarında yetişmektedir. Orta Anadolu zeytin yetiştiriciliği için uygun değildir. Ancak Hitit Devleti'nin sınırlarının Akdeniz kıyılarına kadar uzandığı bilinmektedir. Hititliler tanrılara büyük saygı göstermişlerdir. Onların kendilerini terk ettiklerini düşündüklerinde geri çağırmak için bazı ritüeller uygulamışlardır. Bu ritüeller esnasında tanrıların hoşlarına gideceğini düşündükleri bazı meyveleri bulundurmışlardır. Bunlar arasında gıs ZE-ER-DU adıyla geçen zeytin ağacı ve I SERDUM/I olarak geçen zeytinyağında

bulunmaktadır. Zeytinyağı aydınlatmada ve güzel koku üretiminde de kullanılmıştır. Zeytinle ilgili bir Hitit metninde şu ifadeler geçmektedir:

“Bay Pullianni'nin ... (bir) bağ (ile) zeytin ağaçları (ve) incir ağaçları Sayanuwanta şehrinde bay Purlisari'nin mülkünden..., 7 ½ IKU bağ Antarla şehrinde bay Hantapi'nin mülkünün yakınında” (Ünar, 2019, s.18).

Nar Ağacı: Nar ağacı Hitit metinlerinde genel olarak ritüellerde kurban meyvesi olarak geçmektedir. Ancak nar tanelerinin içine katıldığı yemekler bulunmaktadır. Bu yemeklerin adları ZALPA ve EŞİR'dir. Zalpa yemeği, ciğer ve yüreğin tuzlanması ve koyun eti ile birlikte ayrı ayrı ızgarada pişirildikten sonra onların but yarmasının oyulmuş içine konulması ve üstlerine ayıklanmış nar taneleri serpiştirilerek fırında pişirilmesi ile yapılan bir yemektir.

Elma Ağacı: Hititlerde bol miktarda görülen bir meyve ağacıdır. Yaklaşık 40 farklı türü vardır. Bu sebeple elmanın ticareti de yapılmıştır. Elma ağacı kral yıllıklarında da karşımıza çıkmıştır. I. Murşili veya I Hattuşili'ye ait beddua içeren bir metinde şu ifadeler yer almaktadır:

“O (elm)a (ağacını) görsün, çakmaktaşını görsün, se-hu-ua) –a-al (alet)ini görsün: Elmalar dişleri k(ırsın!) çakmaktaşı (dili) kesip koparsın! Se-hu-ua-a-a (alet)i (gözleri) çıkarsın!”(Ünar, 2019, s.20).

Yine Boğazköy civarında yetişen bol miktardaki elma ağacı beddua ritüellerinde kullanılmıştır. Ekşi elma KUB XXXIII 68 II 20 V.d nolu metinde tanrının cezası olarak gösterilmiştir. Elma ile ilgili başka metinlerde bulunmaktadır. Tiutatpara'nın malvarlığını gösteren Kbo V 7 Rs. 28 v.d. nolu tablette:

“... ½ IKU bağ ve bunun içinde 40 elma ağacı...”(Ünar, 2019, 20).

Elma Hitit mutfağında kullanılan bir meyve olmuştur. Tabletlerde elmalı ekmekten NINDA HASHUR hazilas adıyla bahsedilmektedir. Elma tanrılara sunulan yiyecekler arasında da yer almıştır. KboX34 V.s. I 3 v.d.;Kbo XV 31 IV 12 v.d.; KUB XXXIX 7 Vs. 15 V.d., metinlerinde bu durum görülmektedir. Ayrıca Metinlerde elmanın ve çekirdeğinin ilaç yapımında kullanıldığı da belirtilmektedir. KUB XXXVII 43 V.s I 15 nolu metin bu duruma örnektir. (Ünar, 2019, s.20,21).

İncir Ağacı: İncir ve incir ağacı Hitit metinlerinde gıs Hassika/hasika/hassigga-/hassigga- olarak geçmektedir. Bazı ritüeller sırasında incirin kullanıldığı görülmektedir. Mesela tanrıları arındırma ritüellerinde bu durum görülmektedir. Bir ritüel metninde şu ifadeler kullanılır:

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair
Bir Değerlendirme

“İncir ve üzüm nasıl tatlıysa, üzüm tanesi nasıl şarap ihtiva ederse, asmanın nasıl aşağıda kökü, yukarıda bıyığı varsa, yağ bitkisi veya susam nasıl yağ ihtiva ederse, susuz kalan bitki nasıl kurursa” (Ünar, 2019, s.19).

Hititler’de çeşitli rahatsızlıklar için incirin şifa olarak görüldüğü metinlerden anlaşılmaktadır. Çeşitli ilaçların yapımında incir kullanılmıştır. Bir reçetede 1.günde erzak: 3 kurban ekmeği, incir, üzüm..., gibi yiyeceklerden bahsedilmiştir. Ayrıca tanrılara sunulan kurbanlar arasında yer alan ekmeğin içine gıs PES adında incir konulduğu da metinlerde yer almaktadır. Bu ekmeğin türü olarak kalın bir ekmeğdir. (Ünar, 2019, s.19).

Kayısı Ağacı: Kayısı ağaçlarının Anadolu’da bulunduğu bilinmektedir. Bağlarda ve tarlaların kenar kısımlarında Hititliler kayısı ağacı dikmişlerdir. Metinlerde de kayısının izine rastlanmaktadır. Kbo V7 Rs. 28 v.d nolu tablette Tiuatapara’nın mal varlığı şu şekilde ifade edilmektedir:

“... ½ IKU bağ ve bunun içinde 40 elma ağacı ve 42 kayısı ağacı Hanzusra şehrinde ; Bay Hantapi’nin mülkünden” (Ünar, 2019, s.21).

Hurma Ağacı: Hurma daha çok Mezopotamya bölgesinde yetişen bir meyvedir. Ancak Hitit metinlerinde bazı yerlerde hurma ile ilgili ifadeler geçmektedir. Metinlerde daha çok ilaç yapımında hurmadan bahsedilmektedir. (Ünar, 2019, s.21).

Kiraz Ağacı: Kiraz Hitit çivi yazılı metinlerinde sadece bir kez geçmiştir. KUB XXX VII Vs. 19’da kirazın bir bölümünün ilaç olarak kullanıldığı belirtilmektedir. (Ünar, 2019, s.21).

Armut Ağacı: Armut ağacı Hitit metinlerinde sadece bir kanun maddesinde yer almıştır. Söz konusu maddede armut ağacını çalan veya ona zarar veren kişilere 6 şekel gümüş para cezası kesileceği bildirilmektedir. (Ünar, 2019, s.22).

Badem Ağacı: Hititçede tam karşılığı bilinmesede badem ağacının gıs liti- leti-, gıs sesanna olarak ifade edildiği düşünülmektedir. Çünkü badem gibi kuruyemiş ağaçlarının Hititler’de bulunduğu tahmin edilmektedir (Ünar, 2019, s.23).

Fıstık Ağacı: Hititçe’de tam karşılığı bilinmemektedir. Gıs LAM.GAL, gıs KIRKIRANU, gıs BUTUMTU, gıs LAM.HAL kelimelerinin çam fıstığı olduğu düşünülmektedir (Ünar, 2019, s.24).

Kuşburnu Ağacı: Kuşburnu birçok Hitit ritüelinde kullanılmıştır. Özellikle kaybolan tanrı mitoslarında bu meyvenin isminden bahsedilmiştir. Ağacının gövdesinden kapı yapılmıştır. Bu meyve tarif edilirken meyvesinin

kırmızı, çiçeklerinin beyaz olduğu, ağacının dikenli olduğu, dere ve vadi boylarında yetiştiği, ve meyvesinin suya karıştırılıp içildikten sonra insanı teskin ettiği bildirilmektedir. Bazı uzmanlar bu meyvenin gilaburu olabileceğini de belirtmektedirler. (Ünar, 2019, s.23).

Muşmula Ağacı: Kızılıcak ağacı olarak da adlandırılır. Bu ağacı kesen kişinin de bir miktar şeker gümüş para cezası ödemek zorunda olduğu bir kanun maddesinde belirtilir. (Ünar, 2019, s.22).

Üzüm Asma: Üzüm Hitit çivi yazılı metinlerinde geçmektedir. Ayrıca üzüm veren bir bitkinin adı eppi olarak da adlandırılmıştır. Anadolu toprakları üzüm yetiştiriciliği uygun bir coğrafya olmuştur. Dolayısıyla üzüm asmaları Hititler'de bol miktarda bulunmuştur. Hitit metinlerinde üzüm bağları ile ilgili kanun maddeleri yer almıştır. Üzüm bağlarına zarar veren kişilere cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Bağbozumu bayramlarının büyük coşkuyla kutlanması üzüme verilen önemi göstermektedir. Üzüm bağlarının önemi de tabletlerde yer almıştır. Bu tabletlerin birinde Hitit Kralı'nın askeri valiye gönderdiği mektup yer almaktadır. Maşat Höyük'te bulunan tablette şu ifadeler yer almaktadır:

“Gasasa kentinin bağları konusunda bana yazdıklarına gelince, (onlara) yardım et. Onları(üzümleri kessinler; onlar zarar görmesin” (Ünar, 2019, s.16).

Bağların konu olduğu yasa maddeleri bulunmaktadır. Yasaların 56. Maddesi şöyle demektedir.

“Müstahkem bir kente doğru (=karşı) kralın bir sefere girişmekten, bir bağı kesmekten, maden işçilerinin hiçbiri muaf olmasın..” (Ünar, 2019, s.16).

Hititlerin temel besin kaynaklarından birisi de ekmek olmuştur. Oldukça sık tüketilen ekmekler çeşitli türlerde üretilmiştir. Bu ekmekler sade yapıldığı gibi içine farklı malzemeler konularak da yapılmıştır. Bu malzemelerin arasında çeşitli meyveler bulunmaktadır. Hitit ekmek listesine bakıldığında zaman ura Nahita nahhiti adlı ekmeğin içinde kuru üzüm olduğu görülmektedir. Bu ekmek adını yapılmış olduğu şehirden almıştır. Ve bu bilgi KUB XLV 47 I metninde yer almaktadır. Nahhiti ekmeğinin tam buğday unu ile yapılan türünün malzemeleri arasında 480 Gr tam buğday unu, 180 ml su, 5 gr tuz ve 50 gr kuru meyve karışımı(fındık, üzüm, incir) vardır. Yapılışında ise ilk olarak tuz, su, un, kuru meyve karışımının yarısı karıştırılarak bir hamur elde edilmiştir. Sonra bu hamur 1 saat dinlenmeye bırakılmıştır. Bu işlem sırasında oda sıcaklığına dikkat edilmiştir. Başka bir metinde ise 9 tane karışımın tarifi bulunmaktadır. Bu karışımlarda meyveler bulunmaktadır. Bunlardan birinde buğday ununa meyve karıştırılmıştır ve

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair
Bir Değerlendirme

meyveli un, ballı un ve tatlı peynirden elde edilmiş karışımlar yufka ve bazlamalara sürülmüştür (Akın, Balıkçı, 2018, s.279). Yine Hititler NINDA.GUR.RA adlı ekmeği bir yandan tanrılara sunarken bir yandan da kötü büyülerden korunmak ve kötü büyüleri bozmak amacıyla kullanmışlardır. Bu ekmeğin öylesine önemlidir ki tapınak görevlilerinin ekmeği kendilerine ayırmaları yasaktır. Kral bu ekmeği şarap ve bira dolu işpantuzzi testisiyle birlikte tüketmiştir. Ekmeğin hamurunun içinde peynir, arpa ezmesi, yağ ve meyve olarak incir bulunmaktadır. (Acar,2018,78). Bir ritüel metninde ise ekmeğin peynir ile birlikte bölündüğü ve meyvelerle saçıldığı belirtilmektedir. (Karauğuz, 2006, s.35). Hititler'e ait başka bir metinde ise kralların kendi ağızlarından aktardığı ifadelerde asmanın geçtiği görülmektedir. Bir metinde geçen ifade şu şekildedir:

“Onlara tahılın, asmanın, sığırın, koyunun ve insanlığın gelişmesini bahşet” (Ünar, 2019, s.17).

Üzüm ve bağların Hitit ritüel metinlerinde geçtiği de görülmektedir. Kbo II. 8 a.y. III 11,12, 23,26 metninde kurban törenlerinde kurt adamların meyve getirdikleri belirtilir.(Oral,2021,643). Boğazköy'de bulunan KBo XXII II Vs. 14ff.; KUB XV 34 + II 22 ff.; 35+Kbo II 9 Vs I 19 ff. KUB XII 44 Vs. II 25FF. Nolu metinde bereketsiz, verimsiz bir üzüm bağı için yapılan ritüel şu şekildedir:

“şimdi üzüm bağının kapıları nerede iseler, 10 kapının arkasında bu tarafta ve öbür tarafta yeri kazarım ve çukurların içine bu tarafta ve öbür tarafta üç akdiken yerleştiririm ve şöyle derim: “kötü insan, kötü dil, (ve) kötü gözler (bu) akdikenlerce yerde çakılı tutulsunlar”. (Ünar ,2019, s.17).

Hitit yasalarında meyvelerle ilgili bazı hükümler vardır. Metinlerde geçen bir yasada meyve bağlarına zarar verenlerle ilgili bir metin şu şekilde ifade edilmiştir:

Eğer bir kişi koyunlarını verimli bir üzüm bağına sokarsa ve bağ harap olursa; eğer zarar gören meyvelerse, her 3600 metrekaareye 10 gümüş şekel ödeyecektir. Eğer arpaysa (yani önceden hasat edilmiş arpa üç gümüş şekel ödeyecektir” (Sandıkcıoğlu, 2007, s.26).

Yangınlar şimdi olduğu gibi eski tarihlerde de insanlara, ağaçlara ve tarım alanlarına zarar vermiştir. Hititlerin egemen olduğu İç Anadolu coğrafyası özellikle yazları oldukça sıcak ve kurak olmasından dolayı çıkan yangınların ürkütücü boyutta olduğu düşünülebilir. Bu yangınları önlemek amacıyla Hititliler büyük gayret göstermişler ve tedbir almışlardır. Meyve ağaçlarında çıkabilecek yangınlar için yasalarda 105. maddede birinin tarlasında yangın çıkıp, bu yangının meyveli bir bağa sıçraması sonucunda

armut, elma, asma veya erik ağacı yanarsa sorumlu kişiye para ceza kesilip toprağı yeniden ekeceğı belirtilmektedir. Metinde bahsedilen meyve ağaçları için verilen cezanın oldukça yüksek bir meblağ olduğu görülmektedir.

Meyvelerin Hitit yemeklerinde kullanıldığı da görülmektedir. Bu yemeklerden birisi Kizzuvatna usulü koyun bududur. Yemek günümüzde yapılmaktadır. Bu yemek yapılırken ilk olarak koyun budunun kemikleri çıkarılır, budun iç ve dış kısmı tuzlanır. 500 gram kıyma, tuz, sarımsak, iki olgunlaşmış narın suyu ve çekirdekleri(narın beyaz tarafı kullanılmaz), ekme kırıntısı ve yumurta ile birlikte yoğrulur. Koyun budu bu harç ile doldurulur ve ağız tarafı dikilir. Üzerine sıvı yağ sürülerek odun ateşinde döndürülerek pişirilir. Yemeğin yanında sek şarap ve cevizli ekmekte yenir. Bir diğer yemek Kraliyet şarap çorbasıdır. Bu yemekte günümüzde yapılmaktadır. Bu çorbada üzüm sirkesi ve şarap kullanıldığı görülmektedir. Yapılışında ilk olarak 180 gram bulgur, 1 soğan, iki diş sarımsak, tereyağında kavrulur. Bu karışıma un eklenir. Daha sonra şarap ve tavuk suyu eklenir. Tuz, beyaz üzüm sirkesi ve balla tatlandırma yapılır. (Brandau, Schickert, 2021, s.88,89). Hititlerde meyvelerin kullanım alanlarından birisi de içecek yapımı olmuştur.

Hititlerde şarap en değerli içeceklerin başında gelmiştir. Özellikle saray sofralarında bir numaralı içki olmuştur. Hitit kralları ağırladıkları konuklara şarap ikram etmişlerdir. Örneğin *Salli Aassar* adı verilen ağırlama törenlerinde gelen konuklara içki sunulmuş ve krala da şaraplı ekme yedirilmiştir. (Mutlu, 2019, s.118). Yine bu pahalı olan içkiyi tanrılarına sunarak onları onurlandırmışlardır. Krallar bu işe öyle önem vermişlerdir ki kendilerinden sonra bu ritüellerin devam etmesi için vasiyetlerde bulunmuşlardır. Bu durum I. Hattuşili'nin vasiyetinde görülmektedir. Kral vasiyetinde tanrılara saygıdan geri kalmayın diyerek oğlu Murşiliye seslenerek tanrıların Ekmeklerini, şaraplarını sofraya koymalısın bunları yapmazsan felaketler geri gelir demiştir.

Hititler'de savaşa giden ordu için şarap kritik öneme sahip olmuştur. Şarap ekme ile birlikte ordunun ana besin kaynağı olmuştur. Ancak şarap miktarı kısıtlı olduğundan dolayı bu içeceği üst düzeyli subaylar korumuşlardır. Hatta ordunun başında kral olmadığı zaman orduyu *Gal Gestin* adlı şarap başı yönetmiştir (Mutlu, 2019, s.131). Hitit metinlerinde şarap türleri farklı isimlerle nitelendirilmiştir. GESTIN karsi-: sek,keskin şarap, GESTIN parkui-:temiz(saf)şarap, GESTIN DUG.GA:iyi(kaliteli)şarap, GESTIN KU7:tatlı şarap, GESTIN EM.SU: ekşi şarap, GESTIN LIBIR.RA: eski(yıllanmış) şarap, GESTIN GIBIL: yeni (taze)şarap, GESTIN SA5: Kırmızı şarap, GESTIN.NAG:iyi(içimli) şarap, GESTIN.LAL: Ballı, tatlı şarap, GESTIN. KAS:Şarap-Bira karışımı

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair
Bir Değerlendirme

anlamlarına denk gelir (Alp, 1999, s.69). Şarabın bazı Hitit yemeklerinde kullanıldığı da görülmektedir. Mesela et yemekleri şarabın kullanıldığı alanlardan birisi olmuştur. Etin yağlı kısımları pişirilirken üstlerine şarap dökülerek yumuşatılıp terbiye edilmiştir. Yani bir nevi sirke yerine kullanılmıştır. Sadece et yemeklerinde değil salata çeşitlerinde de sirke yerine şarap kullanılmıştır. Ancak burada başka bir yağ ile karıştırılmıştır. (Sandıkcıoğlu, 2007, s.86). Ayrıca şarap Hitit ritüellerinde sık sık kullanılmıştır. Örneğin metinlerde yer alan bir ölü ritüelinde büyük bir yemek düzenlendikten sonra bazı eşyaların üzerine yağ döküldükten sonra şarap ve bira kapları kırılmıştır (Sandıkcıoğlu, 2007, s.94).

Urartularda Meyve

Bir başka Anadolu uygarlığı olan Urartuların meyveyi severek tükettikleri bilinmektedir. Arkeolojik çalışmalarda meyve kalıntılarında ulaşılmıştır. Urartu şehri olan Van'da çilek, nar, incir, şeftali, elma, vişne, üzüm, erik, kayısı ve armut gibi meyveler yetişmiştir. Ayrıca Karmir-Blur'da tespit edilmiş erzak depolarında tahıl ürünleri kalıntılıları ile birlikte, elma, üzüm, erik, nar, kiraz ve ayva gibi meyvelerin kalıntıları tespit edilmiştir (Gökce, 2016, s.2657).

Urartularda meyve tüketimine yönelik bir diğer kaynak ise yazılı metinlerdir. Bu metinlerin bir kısmı stel şeklindedir. Bu stellerden birisi Keleş Gölü civarlarında bulunmuştur. Stelin üst kısmı kırıktır. Günümüzde Berlin şehrinde yer alan Pergamon Museum'da sergilenmektedir. Stelde Kral Rusa'nın yaptırdığı meyve bahçelerinden ve sulama çalışmalarından söz edilmektedir. Rusa meyve bahçeleri, üzüm bağları, tarlalar kurduğunu belirterek kendisiyle övünmüştür. Alaini ırmağında buraları sulamak için su getirttiğini belirterek yaptırdığı sulama çalışmalarından bahsetmiştir. Ayrıca bugünkü Van şehri sınırları içerisinde yer alan Yoncatepe Sarayı'nda gerçekleştirilen Arkeobotanik çalışmalarda meyve ile ilgili bulgular tespit edilmiştir. Bunlardan birisi üzümdür. Yine Değirmen-tepe ve Anzavur kazılarında da yabancı meyve ve tohumları tespit edilmiştir. (Özgüner, 2019, s. 64). Yine Urartu kralları İşpuini (830-810) ve Minua (810-786) dönemlerine ait Karahan'daki yazıtlarda üzüm bağları ve meyve bahçelerinin kuruluşundan bahsetmektedir. (Özgüner, 2019, 40). Başka bir yazıt olan Sardarabad yazıtı (Payne, 1993, s.58). ise Kral Arğişti dönemine ait bir yazıttır. Yazıtta kralın Aras vadisine su taşımak için 4 kanal açtırdığı ve bu suların Aras Nehri üzerinden getirildiği belirtilmektedir. Ayrıca Haldi'nin emriyle üzüm bağları ve meyve bahçesi diktirdiğini belirtmiştir.

Yine II. Rusa dönemine ait bir yazıtta inşa edilmiş bir barajdan bahsedilmektedir. Yazıt günümüzde Berlin Pergamon müzesinde

sergilenmektedir. Yazıtta Rusa meyve bahçeleri ve üzüm asmaları kurmaya karar verdiğini belirterek ihtiyaç duyulan suyun gölden getirilmesi için yapılan çalışmaları anlatmaktadır. Armavir- Blur'da bulunan bir çivi yazılı belgede ise II. Sarduri yapmış olduğu seferler sonrasında ele geçirdiği topraklarda tarım çalışmaları yaptırmış ve bu çalışmaları şu şekilde anlatmıştır:

“Yeni bir üzüm bağı ve meyve bahçesi diktirdim. ...” (Payne, 1993, s.79).

Urartularda üzüm yetiştiriciliği yapıldığı için şarap üretimi de gerçekleştirilmiştir. Bağlardan elde edilen üzümler çeşitli imalathanelerde işlenerek şarap haline getirilmiştir. Ayrıca erzak depolarında saklanan malzemeler arasında şarapta yer almıştır. (Gökce, 2016, s.2658). Ayrıca tanrılara şükretmek amacıyla ana tanrıça ve Güneş tanrıçasına tapınaklardaki sunularda şarap sunulmuştur. Sunu taşlarındaki deliklerden şarap aşağıya süzülerek toprağa karışır ve toprak anaya ulaşmış olur (Işın,2018,61).

Friglerde Meyve

Bir diğer Anadolu uygarlığı olan Frigyalılar başkenti Gordion olarak yaşamışlardır. Konya, Burdur, Kütahya, Afyon, Eskişehir bölgesinde hakim olmuşlardır. Temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Meyve yetiştiriciliği Friglerde önemli bir yer kaplamıştır. Zeytin ve zeytinyağının sofralarda kullanıldığı bilinmektedir (Işın, 2018, s.63). Günümüzde bölgede yapılan bazı yemeklerin kökenlerinin Friglere dayandığı düşünülmektedir. Bu yemeklerden birisi üzüm yaprağı ile yapılan sarmadır (Kozak, 2022, s.263). Zaten Ankara ili üzüm yetiştiriciliği için uygun bir coğrafyadır. Dolayısıyla şarap yapımı da Friglerde görülmüştür.

Üzüm ve bal şarabını severek içtikleri bilinmektedir. İlk başta birayı daha çok severlerken şarapçılığın gelişmesiyle şarap bir numarayı almış ve şarap medeni insanların içkisi kabul edilirken bira küçümsenmeye başlanmıştır (Işın, 2018, s.65).

Lidyalılarda Meyve

Batı Anadolu'da hüküm süren Lidyalılar M.Ö 1200 dolaylarında kurulmuştur. Yemek kültürleri hakkında İyonyalı, Yunan ve Romalı yazarlar bilgiler vermişlerdir. Ayrıca arkeolojik çalışmalarda yapılmıştır. Bu kaynakların sağladığı bilgilere göre Lidyalılar et ağırlıklı değil sebze ağırlıklı bir beslenme tarzı benimsemişlerdir. Dolayısıyla Lidyalıların meyveyi de severek tükettikleri bilinmektedir. Lidyalıların severek tükettikleri meyveler arasında zeytin, üzüm, kestane ve incir bulunmaktadır (Işın, 2018, s.67).

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair Bir Değerlendirme

Zaten Batı Anadolu coğrafyası bu meyvelerin yetişmesi için son derecede uygun bir coğrafyadır. Tmolos dağlarında elma yetiştiriciliği yapılmıştır. (Bülbül, 2017, s.279). Yunan, Roma ve İyonyalı yazarların bildirdiklerine göre Lidyalılar lüks yemeklere oldukça düşkün olup düzenledikleri ziyafetlerde bol miktarda şarap içmişlerdir (Işın, 2018, s.66).

SONUÇ

Eski çağ toplumlarının besin ihtiyaçlarını karşılamada meyveler önemli bir yer tutmuştur. Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında yaşamış olan medeniyetler, meyveleri tüketmişler ve farklı alanlarda kullanmışlardır. Mezopotamya coğrafyası meyve ağaçları bakımından zengin olmamakla birlikte bu bölgede en çok hurma ağaçları görülmüştür. Diğer meyvelerden bazıları da bölgede bulunurken önemli bir kısmını komşu bölgelerden ticaret yoluyla edinmişlerdir. Anadolu coğrafyası ise meyve ağaçları bakımından daha zengin bir bölge olmakla birlikte iklimi sayesinde o dönemde bilinen meyvelerin neredeyse hepsinin yetiştirilebildiği bir bölge olmuştur.

Eski Mezopotamya toplumları olan Sümerler, Babilliler ve Asurlularla ilgili çiviyazılı tabletlerde ve arkeolojik kazılarda elde edilen bulgularda meyvelerle ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu medeniyetlere ait olan tanrı mitoslarındaki metinlerde meyvelerin isimleri geçmektedir. Ayrıca kralların vermiş oldukları ziyafetlerde ve kurulacak yeni şehirlere yaptırdıkları meyve bahçeleri metinlerde yer almıştır. Kralların kendi ülkelerinde bulunmayan meyve ağacı fidelerini başka memleketlerden getirttikleri anlaşılmaktadır. Yine eski Mezopotamya insanının meyveleri kurutarak sakladıkları bilinmektedir. Aynı zamanda üzümün bulunamamasından dolayı pahalı bir içki olan şaraba verilen değer, ve bu içkinin tanrılara sunulması pek çok metinde yer almıştır.

Eski Anadolu toplumları içinde yer alan Hititlilerin meyveleri kullanım şekilleri hakkında geniş bir bilgi ağı bulunmaktadır. Hitit ülkesinde birçok meyve yetişmiş ve farklı alanlarda değerlendirilmiştir. Hitit metinlerinde birçok meyvenin adından bahsedilmektedir. Üzüm bağlarının ülkede yetiştirilebilmesinden dolayı şarap önemli bir içki olmakla birlikte tanrılara kurban sunulmuştur. Benzer durum Urartular için de geçerli olmuştur. Urartular meyve bahçelerini sulamak amacıyla imar faaliyetlerine girişmiştir. Gordion merkezli bir devlet olan Frigler ve Batı Anadolu Medeniyeti olan Lidyalılar da yemeklerinde meyveleri kullanmışlar ve şarabı tüketmişlerdir. Bunun örnekleri antik yazarların yazdıkları eserlerde görülebilir.

Ömer Faruk YILMAZ/KAFDAĞI, Cilt: 8, Sayı: 1, 2023, 1-20

Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Meyvelerin Önemi ve Kullanım Alanlarına Dair
Bir Değerlendirme

KAYNAKLAR

- Acar, A. (2019). *Eskiçağ Anadolu'sunda Beslenme (M.Ö. II. Bin Yılın Sonuna Kadar)* (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.
- Akın, G. & Balıkçı, E. (2018). Anadolu'nun Gizemli İmparatorluğu Hititlerde Beslenme ve Mutfak Kültürü, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 275-284
- Alp, S. (1999). *Hititlerde Şarki, Müzik ve Dans/ Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap*. Kavaklıdere Kültür Yayınları.
- Altuncu, A. (2011). *Sümerlilerin Dini Tarihi* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.
- Brandau, B.&Schickert, H. (2021). *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*. Akılçelen Kitaplar.
- Bottero, J. (2005). *Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a*. Dost Kitabevi.
- Bülbül, P. (2017). Eski Anadolu'da Tarım Faaliyetleri, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, 269-282.
- Coşkun, İ. (2018). *Geç Hitit, Yeni Asur ve Urartu Uygarlıklarında Ziyafet/Yemek Sahneleri* (Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.
- Çoban, H. (2013). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ve Anadolu Uygarlıklarına Etkisi, *Cappadocia: Journal of History and Social Sciences*, 28-35.
- Çoban, M. (2007). Eskiçağ Toplumlarında Meyve Kültü, *Bilim ve Gelecek Dergisi*, 39, 81-85.
- Floriotti, H. D. (2018). Asur Sarayında Beslenme: Yeni Asur Devri. *Tarih Okulu Dergisi*, 11(XXXIV), 26-42.
- Gökce, B. (2016). Urartu'da Yemek Kültürü, *Journal of Human Sciences*, 13(2), 2657-2667.
- Gürsoy, D. (2016) *Tarih Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*. Oğlak Yayıncılık.
- Işın, P.M. (2018). *Avcılıktan Gurmeliğe-Yemeğin Kültürel Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Karauğuz, G. (2006). *Hititler Dönemi'nde Anadolu'da Ekmek*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kılıç&Duymuş, (2008). *Prof.Dr. Yavuz Ercan'a Armağam*. Turhan Kitabevi.

Kozak, M.A. (2022). Friglerin Kullandıkları Mitolojik Unsurların Bölge Turizmine Yansımaları, *Gsi Journals*, 5(2), 255-268.

Kramer, S.N. (2000). *Sümerlilerin Kurnaz Tanrısı Enki*. Kabalcı Yayınevi.

Mendires, B. (2010). *Mezopotamya Kavimlerinde Sosyal ve Ekonomik Hayat (Sumer, Babil ve Asur)* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Mutlu, S.A. (2014). Eski Mezopotamya'da Tanrılara Sunulan Kurbanlar, *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17) 5.

Mutlu, S.A. (2019). Eskiçağda Şarabın Dini, Siyasi ve Ekonomik Açından Değeri, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 115-136.

Oral, E. (2021). Hititlerde Dinsel Törenler, Bayramlar ve Festivaller, *Journal of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 7(39), 635-644

Öksüz, E. (2020). *Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Bereketi Artırmaya Yönelik İnanış ve Uygulamalar* (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Öz, E. (2016). Çiviyazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Mezopotamya'da Kral Sofraları ve Şölenler, *Turkish Studies*, 11(1) 109-130.

Öz, E. (2011). *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu'da Tarım ve Hayvancılık* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Özgüner, E. (2019). *Urartu Krallığı'nın Van Gölü Havzası'ndaki Tarımsal Faaliyetleri ve Ürünlerinin Depolanması* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Payne, Margaret, R. (1993). *Urartu Yazılı Belgeler Katalogu* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Sandıkçioğlu, T. (2007). *Hititler Döneminde Beslenme ve Yeme-İçme Alışkanlıkları* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Soğandereli, F. (2020). Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Mutfak Kültürü, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2), 1308-1342.

Tekin, M. (2014). Eski Mezopotamya'da Coğrafi ve Etnik Yapı, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2, 111-125.

Ünar, Ş. (2019). Hitit Dönemi Anadolu'sunda Meyve Ağaçları, *Anasay Dergisi*, 3(9), 11-31.